

Izbori u Hrvatskoj 1990 – elektoralnogeografska analiza odabranih primjera

Mladen Klemenčić*

Razmatraju se elektoralnogeografski aspekti izbora za zastupnike u Hrvatskom saboru koji su održani 1990: način konstituiranja izbornih jedinica, način translacije glasova pojedine stranke u broj zastupničkih mjesta, regionalne značajke izbornih rezultata te, kao presudna odrednica izbornih rezultata, utjecaj nacionalnog sastava stanovništva.

Ključne riječi: izbori, izborni zakon (red), izborne jedinice, translacija glasova u mjesta, izborni otkloni, nacionalni sastav.

Elections in Croatia 1990 – Electoral-geographic analysis of selected examples

The electoral-geographic aspects of the elections for representatives of the Croatian Parliament, which were held in 1990, are analysed: the way the constituencies were formed, the way the votes of a certain party were translated into representative seats, the regional characteristics of electoral results and, as the decisive factor in the electoral results, the influence of national composition of the population.

Key words: elections, electoral system, constituencies, translation of votes into seats, electoral bias, national composition.

OPĆI TEORIJSKI OKVIR I NAPOMENA

Izborna ili elektoralna (lat. *electio*, izbor, biranje) *geografija* bavi se proučavanjem organizacije, provođenja i rezultata izbora (The Dictionary; 1986:126). Smatra se dijelom političke geografije, a ova pak disciplinom u stavu društvene ili humane (lat. *humanus*, ljudski, čovječan, dakle povezan uz čovjeka) geografije kao trijade koju, osim političke, čine još ekonomska i socijalna geografija (The Dictionary; 1986:350).

Prvi elektoralnogeografski radovi objavljeni su još početkom stoljeća. Naročito je bogata francuska tradicija, stoga ne čudi da se »ocem« elektoralne geografije smatra Francuz *André Siegfried*. Pravi procvat, međutim, ta političkogeografska poddisciplina doživljava u novije vrijeme, navlasito 1970-ih godina, kada je i objavljen najveći broj radova.

Budući da su parlamentarni izbori u suvremenom značenju, dakle »kao masovna politička participacija, tip kolektivne odluke kojom se komuniciraju preferencije političkom vodstvu« (I. Grdešić, 1990:3), čedo liberalnog

* Mr. asistent, Geografski odjel, Prirodoslovno-matematički fakultet 41000 Zagreb,

političkog naslijeđa, logično je što se elektoralna geografija zasad najviše razvila u državama s najduljom tradicijom demokratskih višestranačkih parlamentarnih izbora poglavito dakle u državama Zapadne i Sjeverne Europe te Sjeverne Amerike.

Veći broj dosad objavljenih radova proučava, u prvom redu, pojedinačne primjere što ne znači da ne postoje i sintetski radovi s razrađenom teorijskom podlogom, metodološkim postupcima pa i specijalističkim pojmovnikom. Na tim zasadama neka se od inozemnih iskustava i teorijskih saznanja nastoje u ovome radu primijeniti na specifičnostima hrvatske višestranačke situacije.

Mc Phail je prvi oblikovao mišljenje (prema P. J. Taylor; 1989:205) prema kojemu je elektoralna geografija trojstvo kojega čine *geografija glasovanja*, potom *geografski utjecaji na izbore* i na kraju *geografija reprezentativnosti* odnosno *zastupljenosti*. To je mišljenje uglavnom općeprihvaćeno pa je u tom smislu P. J. Taylor (1989:213) načinio i ideogram sustavnog modela elektoralne geografije (tablica 1).

Tablica 1. Taylorov model elektoralne geografije

Izborni sustav (zakon)	Ulaz → (Input)	Prolaz → (Throughput)	Izlaz (Output)
Elektoralna geografija	Geografija glasovanja i geografski utjecaji na glasovanje	Geografija zastupanja (reprezentativnosti)	Geografski relevantne posljedice izbora

Izvor: Taylor, P. J., *Political Geography*. Harlow, 1989, str. 213.

Općenito uzevši u okviru elektoralne geografije pet je osnovnih područja interesa. To su (The Dictionary; 1986:126).

- a) prostorna organizacija izbora s osobitim naglaskom na definiranje izbornih jedinica,
- b) prostorne varijacije modela glasačkog ponašanja kao i međuzavisnosti između glasačkih odluka i demografskih obilježja glasačkog tijela,
- c) utjecaj okolišnih (environmentalnih) i prostornih čimbenika na glasačko ponašanje i odluke,
- d) prostorni modeli raspodjele zastupstva (reprezentativnosti) koji nastaju translacijom broja glasova u zastupnička mjesta u parlamentu ili sličnom predstavničkom tijelu,
- e) prostorne razlike političke moći i utjecaja na temelju zastupničkog prostornog razmještaja.

Usporedbom nabrojanih područja interesa s Taylorovim ideogramom lako se zaključuje da ona pod *a*, *b*, i *c* pripadaju *ULAZU*, pod *d* *PROLAZU* te pod *e* *IZLAZU*.

DRUŠTVENI OKVIR IZBORA ZA HRVATSKI SABOR 1990.

Višestranački izbori za najviše zakonodavno tijelo kao i lokalna (općinska) predstavnička tijela što su u travnju i svibnju 1990. održani u Hrvatskoj imaju povijesni karakter. Prvi put u poslijeratnom razdoblju stanovništvo je bilo u prigodi da se slobodno izjasni za jednu od više ponuđenih političkih opcija². U tom smislu izbori su doista bili prekretnica, ali i, poput svake inovacije, opterećeni svim slabostima objektivno neizbježnima u pionirskim nastojanjima.

Iako razmatranje šireg društvenog okvira koji je doveo do sloma političkog monizma i uvođenja višestranačja nije predmet ovoga rada, nužno je ipak uočiti temeljne odrednice, a to su:

- a) dramatične promjene u svim europskim zemljama realsocijalističkog bloka omogućene u prvom redu istosmjernim društvenim gibanjima u Sovjetskom Savezu, zemlji koja je dotad kontrolirala cjelokupni blok,
- b) potpora europskog Zapada navedenim promjenama,
- c) kriza i na kraju slom političkog i gospodarskog sustava federalne i samoupravne Jugoslavije,
- d) u svezi s prethodnim posebice istaknuto mjesto imadu međunacionalni antagonizmi praktički u cijelosti Jugoslaviji, koji su sva ostala pitanja potisnuli u drugi plan,
- e) politički odnosi u Hrvatskoj obilježeni 45-godišnjom vladavinom samo jedne stranke te naglim nastankom velikog broja novih stranaka koje su u svega nekoliko mjeseci prešle put od legalizacije do izbora pa nisu stigle, a niti su to mogle, profilirati se u smislu klasičnih (ljeвица–centar–desnica) političkih usmjerenja.

Prethodno nabrojene odrednice nužno su morale dovesti do ubrzane političke transformacije društva pri čemu nije bilo prostora i vremena za potpunu prilagodbu novonastaloj situaciji. Sve to utjecalo je na provođenje i ishod izbora. Zbog toga je postojeće stanje na političkoj pozornici u Hrvatskoj svojevrsno prijelazno razdoblje između jednostranačja i prave pluralne demokracije koja će doći tek nakon narednih saborskih izbora. Prijelaznost trenutnog sastava Sabora ogleda se u ovim bitnim značajkama:

- a) nepostojanju iskustva na temelju kojega bi se izborni zakon prilagodio specifičnostima višestranačja u Hrvatskoj,
- b) zadržavanju trodomne saborske strukture, uvjetovanje prijašnjim zakonskim odredbama, iako su se sve stranke u predizborju oko tog pitanja izjasnile negativno,

¹ Na izborima je sudjelovalo više od 30 stranaka i drugih političkih grupa te nezavisni kandidati. Budući da su u tekstu stranke uglavnom navedene kraticama, ovdje su navedena njihova tumačenja: HDZ = Hrvatska demokratska zajednica, SDP = Stranka demokratskih promjena, KNS = Koalicija narodnog sporazuma, HDS = Hrvatska demokratska stranka, HSS = Hrvatska seljačka stranka, HSLŠ = Hrvatski socijalno-liberalni savez, SSH = Socijalistička stranka Hrvatske, SDS = Srpska demokratska stranka, ZA = Zelena akcija, SSOH = Savez socijalističke omladine Hrvatske, SUBNOR = Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata.

² O ogromnom značaju izbora i nepodijeljenoj podršci stanovništva svjedoče podaci o izlasku birača na glasačka mjesta. U prvom krugu izbora glasovalo je : za VO 84,09% upisanih, za DPV 84,54% te za VUR 76,53%. To je iznimno visok odaziv budući da se u zapadnoeuropskim državama postotak glasača na izborima jedva prelazi 50% upisanih birača. Nešto je manji, no još uvijek visok, bio postotak glasača u drugom krugu: 74,58% za VO, 74,82% za DPV i 66,0% za VUR.

- c) reduciranju čimbenika bitnih za glasačku odluku na praktički samo jedan, onaj nacionalni,
- d) asimetričnoj bipolarnosti izbornih rezultata s istaknutim polom Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) i manje istaknutim, ali ipak postojećim, Stranke demokratskih promjena (SDP). U takvoj polarizaciji najslabije su prošle stranke koje su se svrstale u politički centar i koje predstavljaju europski prepoznatljive političke opcije: socijaldemokrati, liberali, demokršćani.
- e) izgradnji političkog sustava i »političkog društva« koje se niti u postizborju ne odvija u normalnim prilikama jer je sputana produbljivanjem jugoslavenske državno-političke krize,
- f) brojnim promjenama stranačke pripadnosti pojedinih zastupnika nakon izbora, pri čemu je posebice znakovit odljev zastupnika izabranih na listi SDP u članstvo Srpske demokratske stranke (SDS).

Navedene odrednice i značajke predizbornog i postizbornog razdoblja u Hrvatskoj nisu, naravno, primarni interes elektoralne geografije, ali su bitne za kontekstualizaciju daljeg izlaganja.

ANALIZA TRODOMNE STRUKTURE SABORA I IZBORNOG ZAKONA

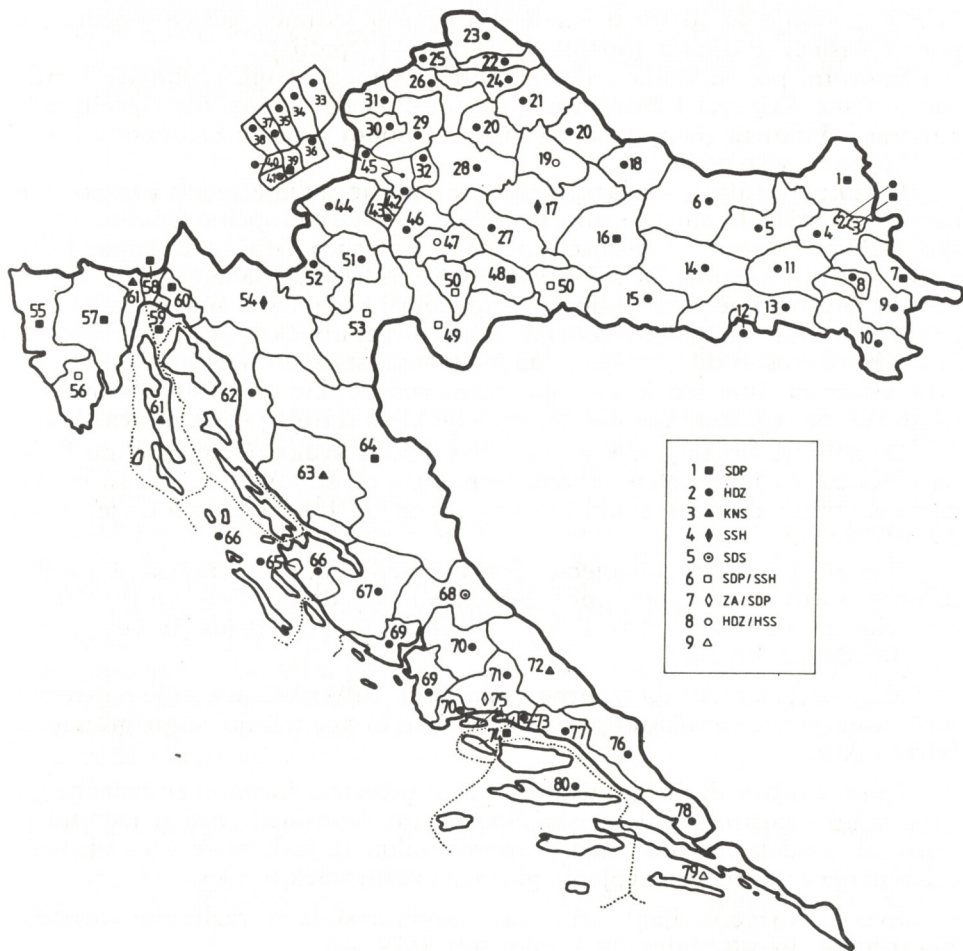
Prema uvodno nabrojenim područjima interesa elektoralne geografije, ovaj segment analize pripada u prvo od pet.

Trodomna struktura Sabora, već je rečeno, bila je uvjetovana odredbama tada važećeg Ustava. Većina stranaka ocijenila ju je nezgrapnom i neprikladnom, vidjevši problem prije svega u postojanju Vijeća udruženog rada (VUR) kao izrazito anakrone ustanove. Paradoks je bio to veći što je upravo to vijeće i najbrojnije. Od ukupno 356 saborskih mjesta čak ih 160 dolazi na taj saborski dom, no bez obzira na zastupničku brojnost to vijeće neće biti predmet analiza ovoga rada.

Ostala dva doma, vijeće općina (VO, 116 zastupnika) i Društvenopolitičko vijeće (DPV, 80 zastupnika) pružaju puno povoljnije mogućnosti istraživanja i predstavljaju zahvalniji objekt elektoralnogeografskog interesa. U oba slučaja osnovica izbornih jedinica bila je upravno-teritorijalna podjela Hrvatske na općine.

Izborne jedinice za DPV (slika 1) određene su prema načelu ravnopravnog broja stanovnika, tj. svakom se izbornom jedinicom željelo obuhvatiti podjednak broj stanovnika. Budući da je stanovništvo Hrvatske sredinom 1988. procijenjeno na 4 680 000 st., a DPV ima 80 zastupnika, količnik za utvrđivanje izbornih jedinica trebao je biti oko 58 500 st. Taj količnik nastojalo se uskladiti s granicama općina pa su brojem stanovnika (ne i teritorijem!) velike općine podijeljene u više izbornih jedinica, a dvije ili više slabije naseljenih spojeno je u jednu izbornu jedinicu. Treću vrstu izbornih jedinica činile su one koje su u cijelosti odgovarale jednoj općini.

Nastojeći dakle zadovoljiti i populacijski i upravno-teritorijalni okvir, zakonodavac je uspostavio 80 dosta različitih izbornih jedinica. Brojem stanovnika najmanje izborne jedinice bile su metkowska (općina Metković i Ploče) sa 31 793 st. (prema popisu iz 1981) i gospićka (istoimena općina) sa

Sl. 1. Izborne jedinice za DPV Sabora prema stranačkoj pripadnosti izabranog zastupnika; Zastupnička mjesta po strankama:

1. Stranka demokratskih promjena (SDP); 2. Hrvatska demokratska zajednica (HDZ); Koalicija narodnog sporazuma (KNS); 4. Socijalistička stranka Hrvatske (SSH); 5. Srpska demokratska stranka (SDS); 6. SDP/SSH (kandidat dviju stranaka); 7. Zelena akcija (ZA)/SDP; 8. HDZ/Hrvatska seljačka stranka (HSS); 9. Nezavisni kandidat.

Fig. 1 Constituencies for Croatian Parliament DPV (Socio-political Chamber) according to the party membership of an elected representative; Elected representative's positions by party:

1) Party of democratic changes; 2) Croatian democratic union; 3) Coalition of national agreement; 4) Socialistic party of Croatia; 5) Serbian democratic party; 6) Party of democratic changes/Socialistic party of Croatia (candidate of the both parties); 7) Green action/Party of democratic changes; 8) Croatian democratic union/Croatian peasant party; 9) non-party candidate.

31 263 st. Manje od 40 000 st. imale su i izborne jedinice Našice (općine Valpovo i Našice) te Opatija (općine Cres-Lošinj i Opatija).

Suprotni pol su velike izborne jedinice između kojih prednjače Đurđevac (općine Križevci i Đurđevac), Zagreb-Susedgrad (općine Susedgrad i Zaprešić), Vukovar (istoimena općina) i Samobor (općine Samobor i Jastrebarsko) sve s više od 80 000 st.

Iz slike 1 vidljivo je da spomenute izborne jedinice nisu i površinom najveće. Površinski najveće izborne jedinice – Ogulin (općine Ogulin, Vrbovsko, Delnice i Čabor) te Otočac (općine T. Korenica, Gračac, D. Lapac i Otočac) – brojem stanovnika (52 768 odnosno 59 073) pripadaju grupi srednje velikih. Srednjoj veličinskoj grupi pripadaju i površinom najmanje izborne jedinice nastale podjelom četiriju najvećih republičkih gradskih središta. Stoga bi pogrešno bilo mišljenje da je stanovništvo, primjerice, Gorskog kotara oštećeno time što je svo, na razmjerno velikoj površini, obuhvaćeno samo jednom izbornom jedinicom jer nije ključ teritorij već stanovništvo.

Obrnuta je situacija u Vijeću općina gdje je svaka općina ujedno izborna jedinica. Tu je temeljni princip teritorij, a ne stanovništvo pa su po jednog zastupnika dale i općina Lastovo s manje od 1 000 i općina Osijek s više od 150 000 st.

Nastojeći zadržati postojeću upravnu razdiobu, zakonodavac je za DPV ustanovio i tri teritorijalno podijeljene izborne jedinice: Petrinja (br. 50, općine Novska i Petrinja), Drniš (br. 70, općine Trogir i Drniš) te već spomenuti Đurđevac (br. 20).

Može se zaključiti da izborne jedinice za DPV i VO nisu bile najsretnije formirane, što je vjerojatno posljedica velike brzine u kojoj se pripremao izborni zakon.

Izborni zakon ili *red* predstavlja način odnosno formulu translacije glasova u broj zastupničkih mjesta. Spomenuta translacija niti u jednom od poznatih modela nije do kraja proporcionalna, tj. javljaju se veća ili manja odstupanja u postotku osvojenih glasova i zastupničkih mjesta.

Sve postojeće varijante izbornih zakona nastale su različitim varijacijama triju bitnih odrednica (R. J. Johnston; 1979:54):

a) broja glasova pripalih kandidatu, b) načina prijenosa broja glasova u broj zastupničkih mjesta i c) broja zastupnika biranih u jednoj izornoj jedinici.

U načelu izborni se zakoni grupiraju dvojako, u većinske i proporcionalne uz, jasno, brojne podvarijante. Izborni zakon koji je bio primijenjen 1990. u Hrvatskoj pripada grupi većinskih, točnije, prema Johnstonovoj podjeli (1979:55), to je »sustav davanja prednosti u jednopredstavničkim izbornim jedinicama«. Rađen je po uzoru na francuski model, što predlagači nisu tajili, poznat i kao dvokružni. U prvom izbornom krugu kandidat je mogao biti izabran samo ako mu je pripalo više od polovice broja glasova u izornoj jedinici uz uvjet da je glasovalo više od trećine upisanih birača. Ako taj uvjet nije bio ispunjen, išlo se u drugi krug glasovanja u kojem, međutim, nisu mogli sudjelovati kandidati s manje od 5% osvojenih glasova u prvom krugu. U drugom krugu izabran je saborski zastupnik na temelju jednostavne većine glasova bez obzira na postotak. U drugom je krugu dakle, prema Johnstonu (1979:54), primijenjen »većinski sustav u jednopredstavničkim izbornim jedinicama«.

U dosadašnjim istraživanjima utvrđeno je da većinski sustavi redovito plode većim otklonima u translaciji broja glasova u broj zastupničkih mjesta negoli proporcionalni sustavi. Analiza u nastavku pokazat će da se ta redovitost potvrdila i u Hrvatskoj.

TRANSLACIJA BROJA GLASOVA U BROJ ZASTUPNIČKIH MJESTA

U tablicama 2 i 3 iskazana je raspodjela glasova po strankama, raspodjela zastupničkih mjesta te otklon između broja dobivenih glasova i broja pripalih zastupničkih mjesta izražen u razlici postotnih poena. Odmah se uočavaju znatna odstupanja što je opća pojava i redovitost u većinskim izbornim sustavima.

Valja napomenuti da se broj glasova odnosi na prvi krug izbora, a da je dio zastupničkih mjesta osiguran tek nakon drugog kruga. Navlasito, u drugom krugu izbori su odlučeni u 60 izbornih jedinica za VO odnosno u 51 izbornoj jedinici za DPV. Dvokružni izborni postupak donekle otežava ocjenu translacije glasova u zastupnička mjesta no kako je opravdano smatrati da je istinska volja glasača iskazana upravo u prvom krugu glasovanja, to je usporedba tih rezultata s konačnom raspodjelom broja mjesta ipak pravi pokazatelj odnosa primarnog raspoloženja i konačnih rezultata.

Podaci obiju tablica mogu se sažeti ovako:

1. Odstupanje u postotnim poenima s pozitivnim predznakom javlja se kod stranke s najvećim brojem osvojenih glasova. Iako je broj glasova ispodpolovičan, broj osvojenih mjesta obilato nadmašuje polovicu broja zastupničkih mjesta.

Tablica 2. Glasovi u prvom izbornom krugu i zastupnička mjesta u Vijeću općina nakon izbora po strankama

Stranke	Pripali glasovi		Zastupnička mjesta		Otklon u post. poenima (4-2)	Broj glasova po zastupniku (1/3)
	aps.	rel.	aps.	rel.		
	1	2	3	4	5	6
HDZ	1 507 521	43,91	68	58,62	+14,71	22 169
SDP	868 147	25,28	23	19,83	-5,45	37 746
KNS	321 623	9,37	2	1,72	-7,65	160 811
SSH	198 406	5,78	1	0,86	-4,92	198 406
HDS ¹	131 218	3,82	3	2,59	+1,23	43 739
Nezavisni kandidati	116 332	3,39	0	0,00	-3,39	-
SDP/SSH	98 449	2,87	9	7,76	+4,89	10 939
SDS	30 747	0,90	3	2,59	+1,69	10 249
Ostali	161 105	4,69	6	5,16	+0,47	26 851
Svega	3 433 548	100,0	116 ²	100,0 ²	-	29 859

1) U prvom krugu izbora HDS je nastupio u okviru KNS-a, a samostalno tek u drugom krugu.

2) U trenutku obrade rezultata prema kojima je sastavljena tablica izborni postupak nije bio dovršen u izbornoj jedinici Pazin.

Izvor: Izvještaj o provedenim izborima za zastupnike u Sabor SRH. Republička izborna komisija. Zagreb, svibanj 1990.

Tablica 3. Glasovi u prvom izbornom krugu i zastupnička mjesta u Društveno-političkom vijeću nakon izbora po strankama

Stranke	Pripali glasovi		Zastupnička mjesta		Otklon u post. po-enima (4-2)	Broj glasova po zastupniku (1/3)
	aps.	rel.	aps.	rel.		
	1	2	3	4		
HDZ	1 200 691	41,76	54	67,5	+25,74	22 235
SDP	678 086	23,59	12	15,0	-8,59	56 507
KNS	316 023	10,99	2	2,5	-8,49	158 115
SSH	186 726	6,49	2	2,5	-3,99	93 363
SDP/SSH	129 248	4,5	4	5,0	+0,5	32 312
Nezavisni kandidati	118 167	4,11	1	1,25	-2,86	118 167
HDS ¹	113 544	3,95	1	1,25	-2,7	113 544
SDS	46 418	1,61	1	1,25	-0,36	46 418
Ostali	86 158	3,0	3	3,75	+0,75	28 719
Svega	2 875 061	100,0	80	100,0	-	35 938

1) U prvom krugu HDS je nastupio u okviru KNS-a, a samostalno tek u drugom krugu.

Izvor: Izvještaj o provedenim izborima za zastupnike u Sabor SRH. Republička izborna komisija: Zagreb, svibanj 1990.

- Odstupanje s pozitivnim predznakom javlja se i u stranaka s razmjerno malo osvojenih glasova. Te su stranke međutim imale i mali broj postavljenih kandidata pa je stoga malen broj i »neiskorištenih« glasova. Kandidati tih stranaka očigledno su, barem neki, i izabrani u Sabor.
- Otkloni s negativnim predznakom javljaju se u srednje jakih stranaka kojima se priklonio zamjetan udio glasačkog tijela (5–20%), ali kako je većina kandidata tih stranaka u svojim izbornim jedinicama bila nadglasovana, broj osvojenih zastupničkih mjesta niti približno ne odgovara broju pripalih glasova. Tek manji broj kandidata tih stranaka u svojim je izbornim jedinicama dobio većinu glasova i samo su ti glasovi realizirani prisutnošću stranke u Saboru.

Spomenuti otkloni posljedica su većinskog izbornog reda. Budući da samo jedan kandidat iz izborne jedinice ulazi u Sabor, glasovi pripali svima ostalima, bez obzira na relativne odnose, praktički ostaju nerealizirani. Takav izborni red pogađa stranke koje bi u proporcionalnom sustavu osvojile 10–20% zastupničkih mjesta, a favorizira stranku s najvećim brojem osvojenih glasova jer joj izbornu pobjedu, koja nije sporna, dodatno uvećava brojem zastupničkih mjesta. Izborni red je pogodovan i »malim« strankama s malo postavljenih kandidata. Ako bi bio primjenjen proporcionalni sustav, stranke s primjerice 1,2 ili 3% osvojenih glasova ne bi osvojile niti jedno zastupničko mjesto.

Prethodne konstatacije potvrđuje i posljednji (6) stupac obiju tablica gdje je izračunat prosječni broj glasova koji je pojedinoj stranci bio potreban da osigura jedno zastupničko mjesto. Tako je primjerice u VO za kandidata SDS-a ili zajedničke kandidate SDP-a i SSH-a bilo potrebno čak 15–20 (!) puta manje glasova negoli za kandidate KNS-a ili samostalne kandidate SSH.

Na temelju iskazanih odklona opravdano je za buduće izbore preporučiti promjenu izbornog reda i primjenu proporcionalnijeg sustava koji će sarsborskom strukturom vjernije oslikavati raspoloženje glasačkog tijela.

REGIONALNE ZNAČAJKE

Na slici 1 zapažaju se stanovite pravilnosti glede prostorne raspodjele izabranih zastupnika prema stranačkoj pripadnosti. Kartogramski predočena, osvojena zastupnička mjesta opozicijskih stranaka, posebice stranaka tzv. lijevog bloka, okupljena su u dvije znatnije razmjerno kontinuirane cjeline. Prvu predstavljaju izborne jedinice u Istri, gradu Rijeci s okolicom te Gorskom kotaru. Razlozi drukčijeg odabira glasača ovog diela spram ostatka Hrvatske leže u nekim regionalnim posebnostima. Glavne gospodarske grane, turizam u Istri a lučko-industrijske funkcije u Rijeci, bitno utječu na strukturna obilježja stanovništva i čitavu regiju upućuju na veću otvorenost k susjednim zemljama, u prvom redu k Italiji. Stoga je tu manje značenje imao nacionalni program stranaka, a veću potporu dobio je lijevi blok koji se u vrijeme izbora pozivao na tada započete reforme savezne vlade koje su bitno pogodovala upravo razvijenijim regijama.

U svezi s Italijom valja napomenuti i višestoljetnu svekoliku povezanost većeg dijela regije s talijanskim središtima, navlasito s Venecijom. Sve te socioekonomske i historijskogeografske regionalne značajke utjecale su na glasače da prednost dadu strankama koje su, barem u predizborju, jače naglašavale gospodarstvenu problematiku.

Druga kontinuirana »ne-hadezeovska« prostorna cjelina pruža se od Siška preko Banije i Korduna do sjevernog i istočnog dijela Like. To područje odgovara pretežitoj zastupljenosti srpskog stanovništva u Hrvatskoj pa je jasno da je tu nacionalna pripadnost bila temeljni čimbenik izborne odluke i odabira.

Treća uočena pravilnost odnosi se na izborne jedinice najvećih gradskih središta Hrvatske. Znakovito je da SDP u sva četiri najveća hrvatska grad ima značajnog uspjeha: najmanje u Zagrebu, gdje je od deset »gradskih« izbornih jedinica ta stranka većinu dobila samo u jednoj, no zato znatno više u Osijeku, Splitu i posebice Rijeci.

Opredjeljivanje gradskog stanovništva za stranku lijevog bloka navodi na zaključak o presudnom značaju ekonomske strukture stanovništva, pri čemu se misli na velik udio zaposlenih u državnom aparatu, vojnim službama, velik broj umirovljenika iz tih službi, riječju na jaču povezanost dijela stanovništva najvećih gradova uz poslijeratni društveni sustav i poredak.

Imajući u vidu manjkavost izbornog zakona, nemoguće je egzaktno utvrditi koliko su druga demografska obilježja gradskih središta (viša obrazovna razina, znatno udio »radništva«, poduzetnika itd.) mogla utjecati na izborne rezultate. Izvan svake je sumnje ipak da specifični gradski populacijski skup nije ostao bez utjecaja.

U najvećem dijelu ostalih izbornih jedinica, praktički svima osim spomenutih, većina glasača opredijelila se za HDZ, najjaču stranku tzv. nacionalnog bloka. Glavni čimbenik takvog opredjeljenja glasača bez sumnje je nacionalni sastav, stoga je toj komponenti glasačkog tijela posvećena posebna pažnja.

NACIONALNA PRIPADNOST, TEMELJNA ODREDNICA GLASAČKIH ODLUKA

Na presudan utjecaj nacionalnog sastava (slika 2), i nacionalnog fenomena uopće, djelomice je već upozoreno u prethodnim poglavljima. U svezi s tom demografskom strukturom dvije su temeljne značajke:

- a) u izbornim jedinicama sa srpskom većinom stanovništva glasači su povjerenje ukazali kandidatima stranaka lijevog bloka odnosno srpskoj nacionalnoj stranci, SDS-u,
- b) u najvećem broju izbornih jedinica s hrvatskom većinom stanovništva najveći broj glasova pripao je kandidatima hrvatskih nacionalnih stranaka, poglavito HDZ-u.

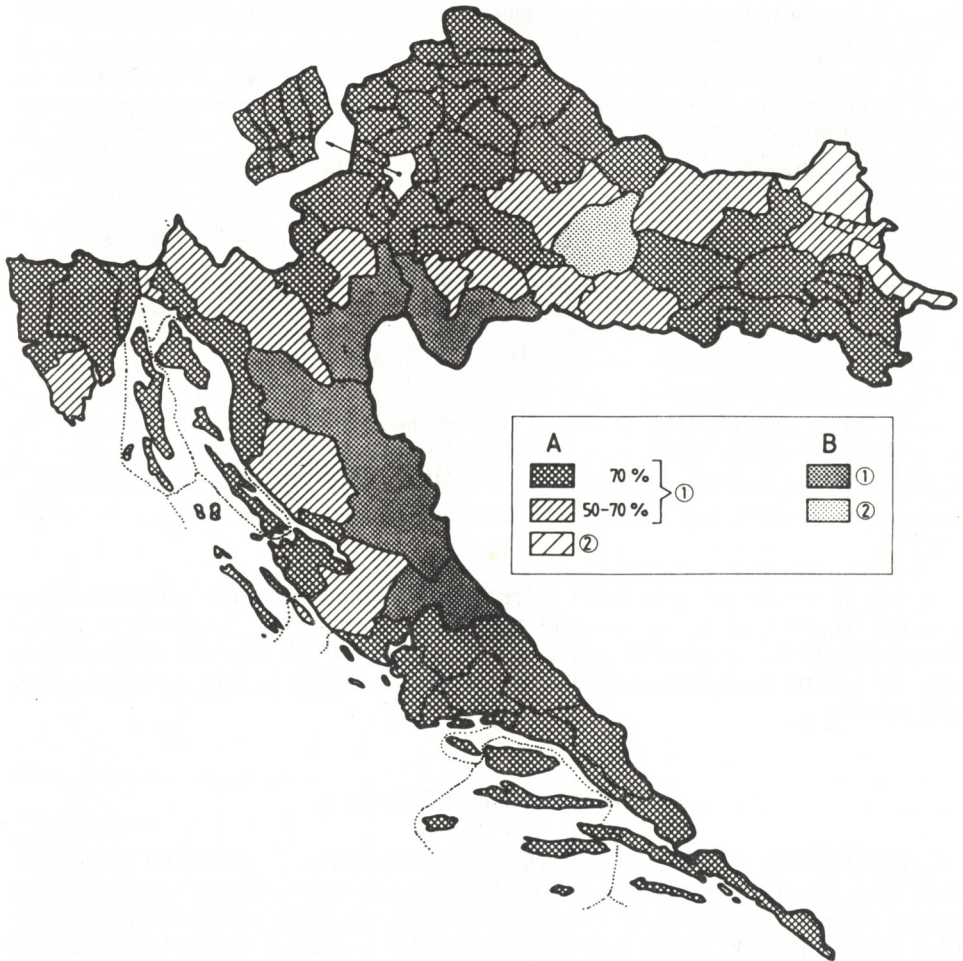
Prethodne tvrdnje argumentirane su tablicama 4 i 5. Snaga HDZ-a na izborima, iskazana brojem dobivenih zastupničkih mjesta i brojem glasova, upravno je proporcionalna porastu udjela Hrvata u glasačkom tijelu. Izborna pobjeda HDZ-a ostvarena je u izbornim jedinicama gdje se udio Hrvata kreće iznad 70%. HDZ-u je, doduše, najveći broj zastupničkih mjesta pripao i u jedinicama s udjelom Hrvata 50–70%, no premoć tu nije ni izdaleka tako naglašena. U izbornim jedinicama obaju saborskih vijeća sa srpskom većinom, kao i ispodpolovičnom većinom Hrvata, HDZ kao niti ostale stranke hrvatskoga nacionalnog usmjerenja nisu osvojile niti jedno zastupničko mjesto.

Glasači u izbornim jedinicama sa srpskom većinom pučanstva, odnosno bez izrazite nacionalne većine, prednost su dali strankama lijevog bloka ili SDS-u. To naravno ne znači da Hrvati u tim izbornim jedinicama nisu glasovali za kandidate HDZ-a ili KNS-a no jer je izborni red tražio u konačnici samo jednog kandidata, njihovo izjašnjavanje nije se moglo istaknuti. Isto, samo obrnuto vrijedi i za Srbe u izbornim jedinicama gdje su oni bili u manjini.

Tablica 4. Rezultati izbora prema nacionalnom sastavu sveukupnog stanovništva izbornih jedinica za Vijeće općina Sabora

Izborne jedinice prema nacionalnom sastavu	Većina		Hrvati	Većina		Srbi
	ispod-polovična	50–70 %	iznad-70 %	ispod-polovična	iznad-polovična	
Broj izbornih jedinica	4	15	84	2	11	
Stranke prema broju osvojenih zastupničkih mjesta	SDP (3) SDP/SSH (1)	HDZ (7) SDP (4) SDP/SSH (2) KNS (1) SSH (1) SDP/SSH/ /SSOH (1)	HDZ (61) SDP (13) KNS (4) HDZ/HLSL (2) SDP/SSH (2) HDZ/HSS (1)	SDP (2)	SDP/SSH (4) SDS (3) SDP/SSH/SSOH/ /SUBNOR (2) SDP (1) SSH (1) SSH (1)	

Izvor: Izbori '90. Informacije br. 28. Republička izborna komisija. Zagreb 1990.

Sl. 2. Izborne jedinice za DPV Sabora prema narodnosnom sastavu stanovništva (popis 1981); Legenda: A. Većina Hrvati: 1. natpolovična većina; 2. ispodpolovična većina; B. Većina Srbi: 1. natpolovična većina; 2. ispodpolovična većina.

Fig. 2 Constituencies for Croatian Parliament DPV (Socio-political Chamber) according to the national composition of inhabitants (Census 1981); Legend: A) Croatian majority; 1) more than a half majority; 2) less than a half majority; B) Serbian majority: 1) more than a half majority; 2) less than a half majority.

Jedina stranka čiji su kandidati izabrani u svim kategorijama izbornih jedinica prema nacionalnom sastavu jest SDP. Zbog toga saborski zastupnici izabrani na listi te stranke, iako malobrojni u odnosu na HDZ-ove, pokrivaju širi raspon glasačkog tijela prema nacionalnosti.

Uočena disperzija glasača SDP-a dobrim je dijelom posljedica i dugogodišnje monističke vladavine komunista. Iako SDP na izborima nije nastupao kao ortodokсна komunistička stranka, štoviše raskid s negativnim naslije-

Tablica 5. Rezultati izbora prema nacionalnom sastavu sveukupnog stanovništva izbornih jedinica za Društveno-političko vijeće Sabora

Izborne jedinice prema nacionalnom sastavu	Većina		Hrvata	Srbi	
	ispod-polovična	50-70 %	iznad 70 %	ispod-polovična	iznad-polovična
Broj izbornih jedinica	2	15	58	1	4
Stranke prema broju osvojenih zastupničkih mjesta	SDP (1) SDP/SSH/ /SSOH (1)	HDZ (6) SDP (4) SSH (2) SDP/ SSH (2) KNS (1)	HDZ (48) SDP (5) KNS (2) HDZ/HSS (1) SDP/ZA SPLIT (1) nezavisni kandidat (1)	SDP/SSH (1)	SDP/SSH (2) SDP (1) SDS (1)

Izvor: Izbori '90. Informacije br. 28. Republička izborna komisija. Zagreb 1990.

đen bio je jedna od temeljnih odrednica stanke, iskazana sklonost dijela glasača toj stranci neporecivo je zaostatak iz prošlosti. Logično je naime pretpostaviti da su glasači SDP-a dobrim dijelom bili dijelovi stanovništva egzistencijalno vezani uz nekadašnji poredak, a takvih je bilo u svakoj izbornoj jedinici.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Elektoralna ili izborna geografija poddisciplina je politička geografije koja se iz razumljivih razloga u Hrvatskoj sve do saborskih izbora 1990. nije mogla razviti. Budući da su preduvjet njezina postojanja višestranački izbori, a da su saborski izbori 1990. bili prvi takvi u poslijeraću, jasno je da tek oni mogu biti polazište za elektoralnogeografska istraživanja.

Dvokružni izborni red na temelju kojega su izbori provedeni nije se pokazao najsretnijim za uočavanje veza između glasačkih opredjeljenja i postojeće sociogeografske stratifikacije jer je između prvog kruga glasovanja, kao temeljnog pokazatelja glasačkih sklonosti, i samog izbora saborskog zastupnika, kao konačnog izbornog rezultata, stajao složeni eliminatorni postupak. Stoga je otklon između broja glasova i broja zastupničkih mjesta neke stranke znan.

Usprkos objektivno suženim mogućnostima istraživanja, rezultati izbora pokazali su određene zakonitosti glede postojećih regionalnih osobitosti i populacijske strukturiranosti Hrvatske. Na rezultate izbora najizravnije je utjecao nacionalni sastav stanovništva: Hrvati su većinski, a ponegdje i polebiscitarno, podržali kandidate HDZ-a, a Srbi kandidate SDP-a, SSH-a i SDS-a.

Od manjeg, ali ne i zanemarivog utjecaja bile su i svekolike regionalne specifičnosti, a pokazale su se i osobitosti urbanih sredina.

Na temelju uočenih slabosti izbornog zakona potrebno je istaknuti nužnost primjene drukčijeg izbornog reda za buduće izbore. Volju ukupnog glasačkog tijela u stranački sastav Sabora treba pretočiti izbornim redom koji će omogućiti vjerniju translaciju broja glasova u broj zastupničkih mjesta. Na taj način valja izabrati jedno saborsko vijeće. Drugo saborsko vijeće – preporuča se, dakle, dvodomni Sabor – treba oslikavati regionalne različitosti Hrvatske. Poželjan okvir u ozbornom zakonu može biti predviđeno županijsko upravno ustrojstvo. U tom »županijskom« vijeću potrebno je osigurati i zastupljenost proporcionalnu nacionalnom sastavu stanovništva: Srbima, ali i ostalim manjinskim nacijama u tom vijeću, treba osigurati i zajamčiti sudionništvo u najvišem hrvatskom zakonodavnom tijelu.

Saborski izbori, održani travnju i svibnju 1990, bili su tek zametak višestranačja u Hrvatskoj. Stoga ovo istraživanje i slična istraživanja zasnovana na tim izborima mogu tek naznačiti početak hrvatske elektoralne geografije. Dalji razvoj istraživanja ovisit će o razvoju višestranačja, pri čemu rezultati elektoralnogeografskih istraživanja mogu i trebaju biti ugrađeni u normativu budućih saborskih izbora kao i izbora za lokalna predstavnička tijela.

Prilog uz sl. 1. – *Conductive to the Fig. 1*

Izborne jedinice – *Constituences*

1. Beli Manastir	28. Vrbovec	
2. Osijek I	29. Zlatar Bistrica	
3. Osijek II	30. Zabok	
4. Osijek III	31. Krapina	
5. Našice	32. Zagreb – Dubrava I	
6. Podravska Slatina	33. Z. – Dubrava II	
7. Vukovar	34. Z. – Maksimir	
8. Vinkovci I	35. Z. – Medveščak	
9. Vinkovci II	36. Z. – Peščenica	
10. Županja	37. Z. – Centar	
11. Đakovo	38. Z. – Črnomerec	
12. Slavonski Brod I	39. Z. – Trnje	
13. Slavonski Brod II	40. Z. – Trešnjevka I	
14. Slavonska Požega	41. Z. – Trešnjevka II	
15. Nova Gradiška	42. Novi Zagreb I	
16. Daruvar	43. Novi Zagreb II	
17. Garešnica	44. Samobor	
18. Virovitica	45. Zagreb – Susedgrad	
19. Bjelovar	46. Velika Gorica	
20. Đurđevac	47. Sisak I	
21. Koprivnica	48. Sisak II	
22. Čakovec I	49. Glina	
23. Čakovec II	50. Petrinja	
24. Varaždin I	51. Karlovac	
25. Varaždin II	52. Duga Resa	
26. Ivanec	53. Slunj	
27. Kutina	54. Ogulin	
		55. Poreč
		56. Pula
		57. Labin
		58. Rijeka I
		59. Rijeka II
		60. Rijeka III
		61. Opatija
		62. Crikvenica
		63. Gospić
		64. Otočac
		65. Zadar I
		66. Zadar II
		67. Benkovac
		68. Knin
		69. Šibenik
		70. Drniš
		71. Kaštela
		72. Sinj
		73. Split I
		74. Split II
		75. Split III
		76. Imotski
		77. Omiš
		78. Metković
		79. Dubrovnik
		80. Korčula

LITERATURA

1. The Dictionary of Human Geography. Basil Blackwell Ltd. Oxford, 1986.
2. Dopunski izvještaj o provedenim izborima za zastupnike u Sabor SRH. Republička izborna komisija. Zagreb, svibanj 1990.
3. Grdešić, I. (1990): Izborne odrednice, Politička misao, XXVII, 2, 3–10, Zagreb
4. Hrvatski izbori '90. Večernji list. Zagreb, travanj 1990.
5. Izbori '90, informacije. Republička izborna komisija, Zagreb, 1990.
6. Izvještaj o provedenim izborima za zastupnike u Sabor SRH. Republička izborna komisija. Zagreb, svibanj 1990.
7. Johnston, R. J. (1979): Political, Electoral, and Spatial Problems. Clarendon Press, Oxford
8. Krivic, M. (1990): Izbori u Sloveniji 1990, Politička misao XXVII, 2, 11–28, Zagreb
9. Pavić, R. (1987): Politička geografija – prilog definiciji i prijedlog nastavnog programa, Geografski glasnik, XZLIX, 45–51, Zagreb
10. Taylor, P. J. (1989): Political geography. Longman Scientific & Tehnical, Harlow, New York.

SUMMARY

Elections in Croatia in 1990 – Electoral-geographic analysis of selected examples

by

Mladen Klemenčić

The elections of representatives for the Croatian Parliament held in 1990 were the first multi-party democratic elections in Croatia in the post-war period. In this respect they undoubtedly have historic significance. However, as they represent a multi-party system which has only just begun, the electoral law on the basis of which they held showed certain deficiencies with respect to the three-house structure of parliament, the establishment of constituencies and translation of votes into representative seats.

Majority-principle in the electoral arrangements favoured the Croatian Democratic Union which gained the largest number of votes and some smaller parties whose few candidates were chosen for representatives. The election victory for the former was increased by the number of representative seats gained, and the latter were enabled by the election law entry of their candidates into the parliament although the part of the votes gained for these parties in the total electoral body is insignificant.

Analysis has shown that the main factor of the election victory for HDZ (Croatian Democratic Union) was the national structure of the inhabitants. The majority of representatives from the list of that party was chosen from constituencies with 70% and more Croats. In electoral units with a mixed or mainly Serbian national structure HDZ did not gain one representative seat. Regional characteristics of some areas of Croatia had a certain influence of the electoral results, and some deviation from »national influence« appeared in the constituencies of the largest urban centres in Croatia.

The basic aim of this study was the introduction of the election as a completely new object of geographic investigation. Some of the existing foreign electoral-geographic experiences were tested on selected examples of the Croatian election in 1990. On the basis of the results of the analysis possible improvements are indicated for future electoral law. A two-house structured parliament is recommended and the application of a proportional electoral approach during the election of representatives for at least one of the houses.

Primljeno: 2. travnja 1991.

Received: April 2, 1991.